

Норуот таптыыр оонньуулар

Васильева Наталья Владимировна

алын кылаас учуутала

В.Г.Павлов аатынан Сунтаар алын сүһүөх оскуолата

Кылаас: 3

Сыала: саха норуотун остуол оонньууларын, хамсаныылаах оонньууларын үөрэтии.

Оҕо үөрэнэр сорууга: саха норуотун оонньууларын үөрэтии, бэйэҕэ оонньуу быраабылатын оностуу.

Үөрэнээччи тугу билиэхтээҕэ, сатыахтааҕа: саха норуотун оонньууларын ааттарын, көрүгүннэрин, хайдах оонньоонорун билии.

Уруок тэрилэ: Е.И.Винокурова «Саха өрөспүүбүлэкэтин норуоттарын култуурата» 3 кылаас, хабылык, дугдаа, тыксаан, тырыынка, видеокиинэ «Хамсаныылаах оонньуу».

Уруок хаамыта.

I. Тэрээһин чааһа.

- Үтүө күнүнэн, оҕолор! Бэйэ-бэйэбитигэр илиибитин утары уунуохха уонна ситиһиини баҕарыабын.

II. Соруугу туруоруу.

- Оҕолоор, эһиги иллэн кэмнитигэр тугу дьарыктанаргытын сөбүлүүгүтүй?

- Эһиги санаабытыгар араас омук оҕолоро бары биир оонньууну оонньуулар буолуо дуо?

- Бүгүгүннү урукпут туох диэн ааттааҕа буолуой?

- Бу урукка ханнык сыал-сорук туруорабытый? (Өбүгэлэрбит ханнык оонньуулаахтарын билии, оонньуу арааһын үөрэтии).

- Ханнык оонньуулары таптаан оонньууларын билиэххитин баҕарабыт дуо?

(Кинигэлэри 128 страницаҕа арыабыт)

III. Дьарыгы тэрийии.

1. Оонньуу арааһа.

Саха дьоно былыр-былыргыттан иллэн кэмнэрин оонньоон-көрүлээн атааралларын сөбүлүүллэрэ. Кыһыммыт кылгас күннээх, уһун түүгүнээх буолан, күнү-дьылы кылгатаары түүн хойукка диэри оонньуу тэрийэллэрэ.

- Саха норуота ханнык оонньуулааһын билэбитий?

- Ойууга кестөр оонньуулары эһиги билэбит дуо? (слайдаҕа ойуулары көрөллөр)

- Оонньоон көрбүккүт дуо?

1) **Хайах хостуу** – өбүгэлэрбит таптаан оонньуур оонньуулар. Бу оонньууну төһө баҕарар киһи оонньуур. Биир киһини остуолбаны куустаран олордоллор. Кини кэнниттэн субуруһа атын дьон хоннохторун анныттан куустуһан олордоллор. Хайах хостуур киһи олодор дьону соһуохтаах. Баһананы кууһан олодор киһини эмиэ соһуохтаах. Хайах хостуур киһи олодор дьону кычыгылатыа суохтаах. Оччоҕо ыстарааптанар.

2) **Обус буолан харсыы** - оҕолор оҕустары үтүктэн, айааты-айааты, тобуктаан сылдьан харсыһаллар. 3 метр сири мээрэйдииллэр уонна ортотунан сурааһын

тардаллар. Харсыһар оҗолор сурааһыңна тураллар. «Чэ!» диэн хамаанда бэриллэр. Оонһуу саҗаланар. Сурааһынтан 1,5 метр тэйиттэҗинэ – кыайар.

3) **Хары баттаһы** (икки оҗо оонһоон көрдөрөллөр)

Бу оонһууга ким тарбаҗа күүстээх, бэгэччэгэ тирэхтээх ол кыайар. Былыр өбүгэлэрбит күүстээх киһини бу оонһуунан билэллэрэ.

4) **Биилэх кутуһуу** (оонһоон көрүү). Биилэх кутааччы уонна биилэх көрдөөччү анаһар. Биилэх көрдөөччү кимизэхэ баарын таайа сатыыр. Бары им-дьим олоһоллор, биллэриэ суохтаах. Таба таайдаҗына биилэх кутааччы буолар. Таайбатаҗына ыстараабы толорор (ырыа ылыыр, хоһоон ааҗар, чабырҗах этэр).

2. Оонһууну наардааһын.

Оонһуулары оонһуу көрүнгүнэн 5 хайыскаҗа наардыллар:

- 1) Күүһү холонуу
- 2) Или-атах
- 3) Остуол
- 4) Таайылаах
- 5) Хамсанылаах

- Бу көрүнгүргэ оонһуулары ааттаан эрэ.

3. Оонһуу быраабылатын оноруу (бөлөбүгүнэн быраабыла таһаары). Анал лиискэ суруйаллар. Хас биирдии бөлөх үлэтин кэпсиир.

Дуоскаҗа түмүк (слайд):

- оонһууру алдьатыма, ыһыма
- атын оҗо оонһууругар мэһэйдээмэ
- атын оҗо оонһуурун алдьатыма
- оонһуоң иннинэ быраабылатын быһаарыс
- оонһуур кэмнэ боруоктаһыма, кыһырсыма
- сатаан оонһообот оҗону үөрэт
- оонһоон бүттэххинэ оонһуургун хомуй.

Бу быраабылалары тугуһуу туох наадалааҗый?

IV. Сынһалан.

Саха дьоно таабырын таайсалларын эмиэ наһаа сөбүлүүллэрэ. Сынһана таарыйа таабырын таайсыаһа.

V. Оонһуу үөрэтии.

Бөлөх аайы биир «салайааччы» оҗо баар. Ол оҗо оонһууну быһаарар, атын оҗолору оонһотор (оонһуу быраабылатын эрдэ үөрэтэн кэлэр).

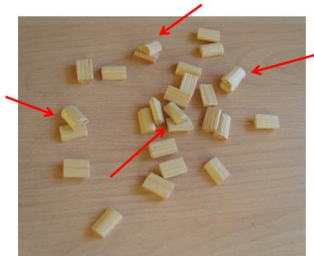
1 бөлөх. **«Хабылык».**

Хабылык мастара 18-20 см уһуннаахтар. 30 диэри аһааннаах буолар. Оонһооччу хабылыгы барытын биир ытыһыгар мунһар уонна сэрэнэн үөһэ быраҗар. Хабылык остуолга түһүөн иннинэ илиитин көхсүгэр тоһуйан ылар. Ол кэнниттэн иккиһин быраҗар, аны ытыһынан хаһан ылар. Хаппыт хабылыгын иккиһинэн ааҗар, орпут чорбоҗун ылар уонна эмиэ салгыы оонһуур. Чорбох тахсыбат буоллаҗына, нөңүө киһи оонһуур. Бүтэһигэр ким төһөнү хаппытын ааҗаллар. Элбэх маһы ылбыт киһи кыайар.

2 бөлөх. «Тыксаан».

1 см диаметрдаах, 2 см уһуннаах 30-50 тыксаан оңороллор. Остуол тула олорон уочаратынан оонһууллар. Тыксааны барытын, биир ытыска мунһан баран, остуолга ыһа түһэрэллэр. Итини кутуу дэнэр. Тыксааннар араастаан түһэллэр. Икки тыксаан баттаһа, умса, тиэрэ түспүт буоллаһына ити тыксааннары куппут киһи ылар. Умса сытар тыксааннары табарды тыгыахтаах. Таптаһына ылар. Сыһа ыттаһына эбэтэр атыны таптаһына оонһуу тохтуур. Уочараттаах киһи саңалы кутар. Ити курдук тыксаан бүтүөр диэри оонһууллар.

Элбэх тыксааны ылбыт киһи кыайар.

3 бөлөх. «Дугдаа».

Оонһуур дьон хас биирдиитэ 10-нуу маһы үллэстэллэр. Дугдаа күөрчэххэ маарынныыр. Куб түөрт анал ааттаах. Бастакы эркин – 1 үүттээх, «ойбон» дэнэр, иккис эркин – икки муннугар үүттээх, «оңой» дэнэр. Үһүс эркин – кириэстии сурааһыннаах, «халлаан» дэнэр, төрдүс эркин – үөһэттэн аллара уонна туора сурааһыннаах, «баай» дэнэр.

Дугдааны бастаан эргитээччи бэйэтин маһыттан ылан анал иһиккэ уулар. Хас маһы уулар да атыттар оччолуу маһы уураллар.

Дугдааны күөрчэби ытыйар курдук ытыйылар уонна ыһыктан кэбиһиллэр. Дугдаа хайа өттүнэн түспүтүн көрөн быһаараллар:

· «ойбон» - 1 маһы ылар

: «оңой» - 2 маһы ылар

× «халлаан» - тугу да ылбат

+ «баай» - барытын ылар

Оонһоочулар уочаратынан эргитэллэр. Маһын эрдэ бүтэрбит киһи элбэх мастаах киһиттэн иэс ылар. Оонһуу бүттэһинэ ким төһөнү ылбытын аахсаллар. Ким элбэх мастаах ол – кыайар.

«ойбон» - 1 маһы ылар

«оңой» - 2 маһы ылар

«халлаан» - тугу да ылбат

«баай» - барытын ылар

4 бөлөх «Тырыыҥка» .

Хас да киһи оонһуур. 10-12 см уһуннаах синһыгэс мастарынан оонһононор. Илиигэ батар аһааннаах буолуохтаах. Уочаратынан оонһононор. Бастакы оонһооччу мастары илиитигэр хомуйа тутар. Остуолга аллара өттүн сыһыарар уонна эмискэ ыһтан кэбиһэр. Аналлаах маһынан остуолга сытар палочкалары биир-биир ылаттыыр. Мастары кыратык да хамсаттаһына атын оонһооччу оонһуур. Мас барыта бүттэһинэ оонһуу түмүктэнэр. Ким элбэх маһы ылбыт ол кыайыһылаах буолар.

- Бу ооньуулар туох суолталаахтарый? (Илии былчыннарын сайыннараллар, илии ими́гэс буолар, ахсаан ааҕарга көмөлөһөр, хараҕынан холуурга үөрэтэллэр).

VI. Хамсаныылаах ооньуулар (видеокиинэлэри көрүү, оҕолор ооньууну таайаллар уонна быраабылатын быһаараллар)

- «Харах симсии»;
- «Миэстэ былдьаһыы»;
- «Күлүүстэһии»
- «Орой охсуһуу».

VII. Түмүк.

- Саха норуота ордук ханнык ооньууну сөбүлээн ооньуур эбитий?
- Бу ооньуулары күннээҕи олоххо туһаныахха сөп дуо? Ханна?
- Бу ооньуулары атын оҕолорго ооньотуоххутун сөп дуо?